

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-131>

УДК 343.2

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХІД ДО ПОДОЛАННЯ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ОРГАНАМИ ПРОБАЦІЇ

THE EUROPEAN APPROACH TO COMBATING CRIMINAL BEHAVIOR BY PROBATION AUTHORITIES

Сіренко Крістіна Юріївна

кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри,
Інститут професійного розвитку Пенітенціарної академії України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2705-0924>

Гончаренко Оксана Григорівна

доктор економічних наук, професор, начальник кафедри,
Пенітенціарна академія України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1101-6019>

Наулік Наталія Степанівна

кандидат юридичних наук, доцент, директор,
Інститут професійного розвитку Пенітенціарної академії України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5142-1652>

Sirenko Kristina, Goncharenko Oksana, Naulik Natalia

Institute of Professional Development of the Penitentiary Academy of Ukraine

Стаття присвячена дослідженню європейського підходу до подолання злочинної поведінки органами пробації. Вивчення міжнародного досвіду дозволило констатувати, що окремі елементи пробації можуть бути впроваджені в українську систему пробації з метою її подальшого розвитку (відповідно до потреб нашого суспільства) та для підтвердження того, що Україна дотримується міжнародних стандартів у сфері прав людини. Установлено, що перевагами застосування пробації є можливість виправлення особи без ізоляції від суспільства, гуманізація кримінальної та кримінальної процесуальної політики, вищий рівень безпеки в суспільстві, а також економічні переваги. Угода про асоціацію з Європейським Союзом передбачає діалог і співробітництво з питань верховенства права та повага до прав людини і основоположних свобод, а також реформування судової системи та правоохоронних органів.

Ключові слова: європейський досвід, співпраця, органи пробації, злочинність, правопорушник.

The subject of the study is the institution of probation as an integral part of the criminal justice system of European countries. The introduction of the probation service in Ukraine is not only a step towards European standards of compliance with human rights, but also a significant prospect of "correcting" offenders without imprisonment. The purpose of the article is to study the European experience of overcoming criminal behavior by probation authorities. The article used research methodology: comparison, generalization, scientific abstraction, system analysis. The practical value of the study lies in the comparison of the experience of European countries regarding criminal legal measures not related to the isolation of offenders from society. The birth of the American model of the probation service is associated with the name of John Augustes, who is often called "the first probation officer." Almost fifty years after the introduction of probation supervision in the United States, the United Nations and the Council of Europe began the process of signing international regulatory documents that expanded the list of measures that are alternatives to imprisonment. In Great Britain, the institution of probation is considered a punitive and legal measure. Practical implications. In Estonia, it is considered as an exemption from serving a sentence. Instead, in countries such as Latvia and Sweden, this institution is integrated into the penal system. In Norway, the probation service is an integral segment of the penitentiary system, aimed primarily at ensuring public safety. Given the age of the offender (a minor), social workers (teachers, psychologists, etc.) play a key role in any probation system, and not lawyers or prison staff. The experience of Spain is positive, where, as one of the probationary measures, a person is required to participate in educational, educational, cultural programs, as well as undergo a rehabilitation program or therapeutic treatment. Also, in this country, a number of technical means are used to ensure the functioning of electronic monitoring, namely: GPS, biometric voice control, control of the presence/absence of a person using radio

transmitters. The main purpose of Swedish probation is to help the offender understand where he broke the law, correct the situation and return the potential taxpayer back into society. Results. Restorative justice programs are an effective component of probation services: they have an educational impact on the offender, prevention of repeated offenses, and promotion of social adaptation and reintegration of offenders into society. Value/originality. European experience shows that the introduction of the probation service is an important factor that has a positive impact on society.

Key words: european experience, cooperation, probation instruments, crime, offender.

Постановка проблеми. Тридцять років тому було ухвалено Стандартні мінімальні правила ООН щодо застосування заходів, не пов'язаних із позбавленням волі, відомі як Токійські правила, і уряди взяли на себе зобов'язання щодо використання альтернатив тюремному ув'язненню. Як заявляли тоді держави, їх переконали в тому, що альтернативні заходи можуть бути ефективними і "дуже корисними як правопорушникам, так і суспільству".

Вони також стверджували, що "заходи, не пов'язані з позбавленням волі, мають стати частиною руху у напрямку декриміналізації". У Токійських правилах вказується на зв'язок між зростанням чисельності тюремного населення і переповненістю в'язниць, що "створює труднощі при належному виконанні" Правил Нельсона Мандела [1].

Відомо, що у 102 державах завантаженість в'язниць становить понад 110%, ще у 22 – понад 200%. Альтернативи позбавленню волі у вигляді пробації зарекомендували себе як головний інструмент скорочення тюремного населення і, отже, зниження переповненості в'язниць.

Серед країн, яким вдається підтримувати низький рівень завантаженості в'язниць завдяки заходам, не пов'язаним із позбавленням волі, – Фінляндія, Норвегія, Данія та Швеція. Наявні дані підтверджують необхідність поєднання таких заходів з ініціативами щодо боротьби зі злочинністю та програмами реабілітації та реінтеграції, які отримують достатнє фінансування.

Широко визнається той факт, що альтернативи попередньому ув'язненню краще захищають права обвинувачених. Крім того, з'ясувалося, що вони, як наслідок, сприяють зниженню кількості покарань, пов'язаних із позбавленням волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченням та аналізом європейського досвіду протидії злочинності, в тому числі і засобами пробації, у своїх наукових працях досліджували вітчизняні вчені: В. О. Аніщенко, С. Р. Тагієв, Л. Г. Остапчук, О. М. Звенигородський та ін. Теоретичним і практичним

аспектам розвитку інституту пробації у європейському правовому та соціокультурному просторі присвячені наукові праці вчених: О. Б. Янчука, М. С. Пузирьова, О. М. Мірошніченко, Т. В. Данильченко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження європейського досвіду становлення та розвитку інституту пробації сприяє до пошуку подальших шляхів вдосконалення вітчизняної пробації, її методів та інструментів роботи з метою зниження злочинності та кількості ув'язнених, а також попередження повторних злочинів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження європейського досвіду подолання злочинної поведінки органами пробації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші механізми пробації фактично були впроваджені зусиллями американського філантропа Джона Августа у 1841 році. На формальному рівні система пробації була введена у штаті Массачусетс у 1869 році.

Згідно з кримінальним правом США пробація є видом покарання, в основі якого закладено умовне засудження та відтермінування виконання вироку, а з урахуванням її організаційно-управлінської діяльності – процесу нагляду та ресоціалізації засудженого, що здійснюється спеціальними державними органами, а також системою виконання цього виду покарання. У США пробація існує понад 150 років і зазнала низки суттєвих змін. У міру становлення цього правового інституту змінювалися погляди на його цілі та завдання [2, с. 343].

На рівні штатів служби пробації стали створюватися у США з 1878 р. Перша така служба з'явилася в Массачусетсі. Спроби ухвалити федеральне законодавство про пробацію робили з 1908 р. Однак відповідний закон, Federal Probation Act, ухвалили тільки в 1925 р. Цей законодавчий акт наділяв федеральні суди, за винятком суду округу Колумбія, повноваженнями щодо призначення співробітників федеральної служби пробації.

Спочатку служба пробації була підконтрольна органу Міністерства юстиції США –

Федеральному управлінню в'язниць і апарату міністра. З 1940 року вона стала частиною судової влади і нині входить до складу Адміністративної служби федеральних окружних судів. Співробітники федеральної служби пробації є єдиними представниками федеральних правоохоронних органів, що належать до судової влади (за статусом вони службовці федеральних судів) [2, с. 343].

Усі співробітники служби пробації та досудових послуг підпорядковуються Головному офіцеру пробації у відповідному федеральному судовому окрузі, який, зі свого боку, підконтрольний головному окружному судді. Він займається підбором персоналу, управляє бюджетом, організовує роботу служби. На національному рівні нагляд за діяльністю співробітників служби пробації здійснює комітет з кримінального права Конференції суддів США – вищого адміністративного органу федеральної судової системи. Комітет розробляє стандарти діяльності співробітників, вирішує питання укомплектування та фінансування служби. Ухвалені комітетом рішення реалізуються Адміністративною службою федеральних окружних судів.

На посади федеральних офіцерів пробації добирають кандидатів, які відповідають таким вимогам: вік до 37 років, наявність ступеня бакалавра юриспруденції, бажано мати досвід роботи у сфері юстиції, обов'язкове володіння комп'ютером та ін. В обов'язки офіцерів досудових послуг входить робота з обвинуваченими та підсудними, які перебувають під підпискою, після пред'явлення їм обвинувачення і до винесення судом рішення, а також сприяння їхній правослухняній поведінці в соціумі до винесення вироку суду. Кількість співробітників у кожному окрузі залежить від навантаження.

До обов'язків співробітників служби пробації входить насамперед ресоціалізація осіб, які відбули покарання, їхня реінтеграція в суспільство. Контроль здійснюється різними способами: шляхом особистих контактів, телефоном, під час опитування представників лікувальних установ, рідних і близьких, сусідів про спосіб життя осіб, які відбули покарання. Зустрічі та бесіди проводяться як в офісах служб, так і за місцем проживання або роботи.

Влада Латвії не відмовилася від ідеї зі створення служби пробації, і вже 2001 року було зібрано робочу групу, результатом діяльності якої стало ухвалення 2003 року Закону про Державну службу пробації (далі – Закон). Ухвалення Закону не вимагало істотного

збільшення державного фінансування, оскільки примирення, примусові роботи та пробаційний нагляд у Латвії виступили альтернативами тюремному ув'язненню, що своєю чергою, дало змогу вивільнити державні кошти, які раніше витрачалися на утримання засуджених. Предметом регулювання Закону є структура, функції та компетенція служби пробації, права та обов'язки клієнта служби пробації.

Мета створення Державної служби пробації (далі – Служба пробації) визначена в Законі як сприяння громадській безпеці через організацію виконання кримінального покарання – громадських робіт, надання постпенітенціарної допомоги особам, засудженим до позбавлення волі, а також спостереження за особами умовно засудженими, умовно звільненими від відбування покарання, а також за особами, щодо яких кримінальне розслідування припинено. Державна Служба пробації перебуває в підпорядкуванні Міністерства юстиції Латвійської Республіки. У Латвії Служба пробації реалізує два види програм пробації – програми корекції соціальної поведінки та програми соціальної реабілітації [3, с. 236].

Програми корекції соціальної поведінки спрямовані на виправлення соціальної поведінки засудженого: зміну способу мислення, переконань, поглядів, а також на розвиток основних соціальних навичок для досягнення клієнтами пробації стійкої правомірної поведінки. Ці програми покликані також сприяти соціальній інтеграції засудженого в суспільство. Зокрема реалізується 6 програм пробації. Приміром, програма "Добрі стосунки" має на меті сприяння уважній, ненасильницькій поведінці клієнта пробації по відношенню до інших осіб, програма "Мотивація для змін" має на меті спонукати клієнтів зробити соціально позитивні зміни (моральні, емоційні, пізнавальні, особистісні) у своєму житті.

Програми соціальної реабілітації передбачають спеціально-організований комплекс заходів, які розроблені на період випробувального терміну клієнтів пробації, і мають на меті розвиток конкретних соціальних навичок, а також містять принципову домовленість з особою про необхідність виконання певних щоденних обов'язків.

Дана програма має на меті спонукання засудженого до правомірної поведінки та подальшу їхню інтеграцію в суспільство. Наразі таких програм розроблено всього дві: перша з них, «Школа життя – 2», націлена

на підготовку засудженого до звільнення і подальшої його інтеграції в суспільство, друга «Просто про складне» спрямована на розвиток індивідуальних навичок, спрямованих на розв'язання проблем, з якими може зіткнутися засуджений після звільнення (пошук місця проживання, роботи), а також на отримання інформації про наявні вакансії, надання допомоги в підготовці резюме, проходженні співбесіди.

У більшості країн Європи, Північної Америки та Океанії засуджених, які відбувають покарання не в ув'язненні, більше, ніж тих, хто перебуває у в'язницях. Наприклад, у 36 державах-членах Ради Європи в 2022 року було понад 1,76 млн осіб, які перебували під наглядом служби пробації, тобто в середньому 202 людини на пробації на 100 тис. жителів. Це майже вдвічі більше порівняно зі співвідношенням чисельності тюремного населення – 102 на 100 тис. жителів [4, с. 185].

Умовний строк залишається одним з найбільш поширених видів покарання, не пов'язаних із позбавленням волі, що застосовуються у всьому світі. У цьому випадку покарання може бути скасовано, якщо протягом певного строку засуджений виконує всі приписані вимоги і не вчиняє нових правопорушень. Таке покарання – одне з найбільш часто використовуваних, не пов'язаних з позбавленням волі, в таких країнах, як Гамбія, Кенія, Малаві, Нігерія і Танзанія. А в 15 із 28 європейських держав умовний строк регулярно застосовують до засуджених за злочини, пов'язані з наркотиками.

Серед інших поширених санкцій, не пов'язаних із позбавленням волі, – перебування під наглядом офіцера пробації, електронне спостереження, домашній арешт, усні стягнення, економічні санкції та грошові штрафи, конфіскація майна, виплата компенсації постраждалим, участь у програмах реабілітації та ордер на громадські роботи.

У Кенії, Уганді та Танзанії ордери на громадські роботи, які передбачають неоплачувану працю, становлять більшу частину покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. За ними йдуть ордери на пробацію під наглядом офіцера служби пробації. Також існує ціла низка санкцій і обхідних заходів, що враховують інтереси постраждалих, таких як системи відновної юстиції і програми медіації між потерпілими та правопорушниками.

У Південній Кореї у багатьох юрисдикціях передбачені групові сімейні зустрічі, зазвичай у справах, пов'язаних із дітьми. У їхній основі –

ідея про те, що спільноти і сім'ї можуть прийти до рішення, яке допоможе впоратися з непрапомірною поведінкою. Крім цього, в деяких країнах, зокрема в зокрема в Малаві, Нігерії та Танзанії, діють традиційні суди племені. Також застосовуються заходи, що передбачають звільнення з місць позбавлення волі до закінчення строку покарання, як-то умовно-дострокове звільнення.

Такі заходи часто передбачають дотримання низки умов після звільнення, а порушення будь-якої з таких умов може спричинити повернення до в'язниці. У 2022 році в Японії було 47 909 співробітників служби пробації з числа волонтерів. Недостатнє фінансування, терміни розгляду і завантажені суди, загальна нестача можливостей, крім усього іншого, є факторами, що сприяють надмірному застосуванню попереднього ув'язнення.

Крім того, у країнах американського континенту використання заходів, альтернативних позбавленню волі, найчастіше наштовхується на такі бар'єри, як відсутність робочих можливостей, незалежності та ресурсів у адвокатури.

У багатьох країнах по всьому світу вже використовують електронні браслети, надягаючи їх на обвинувачених і засуджених, і така практика стає дедалі більш поширеною. Там, де використовують електронне спостереження (ЕН), з кожним роком зростає кількість людей, яким його призначають. Деякі органи разом із приватними компаніями, що постачають пристрої, позитивно відгукуються про ЕН як про ефективний засіб скорочення тюремного населення – як у попередньому ув'язненні, так і під час відбування покарання.

Однак дослідження вказують на необхідність оцінювати ризики і систематично збирати дані про використання та вплив, особливо коли в процесі задіяні приватні компанії. Іноді, як, наприклад, у більшості штатів США, за обладнання для спостереження повинен платити сам об'єкт спостереження. Тим же, хто не може собі це дозволити, можливо, доведеться вибирати – влізти в борги або відправитися до в'язниці.

Як нами з'ясувалося, суворі суспільні санкції впливають на здатність людей знаходити роботу і житло, порушують звичний уклад особистого та сімейного життя, обмежують право на свободу об'єднань. Наприклад у Кенії жінки, зайняті на громадських роботах, розповідали, що через тривалість і графік таких робіт їм доводилося відмовлятися від важливих випадкових заробітків, які приносили їм дохід.

Згідно звіту про громадський нагляд у Франції, час, коли людям дозволяється перебувати поза домом, занадто обмежений, щоб влитися в суспільство, а заборона на часте відвідування тих чи інших місць обмежує можливості для працевлаштування. Крім цього, є критика, що люди, яких направляють на громадські роботи, можуть піддаватися грубому поводженню та експлуатації.

Згідно з однією з доповідей, у США покарання у вигляді громадських робіт нерідко погіршує і без того важке фінансове становище людей, які намагаються заробити на прожиток для себе і своїх рідних, а робота зводиться до примусової, неоплачуваної праці, при цьому працівники не захищені від виробничих ризиків, тиску і дискримінації. У деяких місцях люди, які відбувають покарання у вигляді громадських робіт, регулярно скаржаться на сильну стигматизацію, хоча цього можна уникнути, якщо громадські роботи не називати такими. Стигма також характерна для ситуацій з електронним спостереженням через наочність ознак відбування покарання [5, с. 94].

Висновки. Стаття присвячена дослідженню європейського підходу до подолання злочинної поведінки органами пробації. Вивчення міжнародного досвіду дозволило констатувати, що заходи, альтернативні тюремному ув'язненню, приносять чимало користі. Проте, все більше досліджень присвячується вивченню негативних наслідків такої практики. Це простежується у визнанні того, що заходи нагляду можуть накладати суттєві обмеження на життя людини, обмежувати її право на приватне життя, вести до відчутної стигматизації та соціальної ізоляції. Для більшості вразливих громадян нагляд - це як конвеєр, який забирає їх дедалі глибше у мережу пенітенціарної системи. Також зростає занепокоєння у зв'язку з припущенням, що через відсутність нагляду і контролю ми можемо не бачити безлічі несприятливих наслідків [4, с. 186].

Деякі особи, які відбувають покарання у вигляді громадських робіт розповідають, що воно обходиться їм дуже дорого, позначається на догляді за дітьми і тягне за собою подальші фінансові труднощі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пробація замість в'язниці: міжнародний досвід – на користь українців. URL: <https://www.probation.gov.ua/?p=9051> (дата звернення: 10.02.2024).
2. Самороков В. О. Кримінально-правові аспекти інститутів обмеження волі та пробації: відповідність провідним європейським правозастосовним стандартам. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С. 342–346.
3. Сімакова С. І. Пробація, як механізм міжнародного досвіду роботи із правопорушником. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 235–237.
4. Сметаніна Н. В. Досвід застосування пробації у країнах європейського союзу. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 183–187.
5. Гусак А. П. Зарубіжних досвід пробації та протидії злочинності засобами пробації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 2 (49). С. 93–98.

REFERENCES:

1. Probatsiia zamist viaznytsi: mizhnarodnyi dosvid – na koryst ukrainsiv [Probation instead of prison: international experience – in favor of Ukrainians]. Available at: <https://www.probation.gov.ua/?p=9051> (accessed February 10, 2024);
2. Samorokov V. O. (2023) Kryminalno-pravovi aspekty instytutiv obmezhenia voli ta probatsii: vidpovidnist providnym yevropeiskym pravozastosovnym standartam [Criminal law aspects of institutions of restraint of will and probation: compliance with leading European law enforcement standards]. *Elektronne nauкове vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»*, pp. 342–346.
3. Simakova S. I. (2019) Probatsiia, yak mekhanizm mizhnarodnoho dosvidu roboty iz pravoporushnykom [Probation as a mechanism of international experience in working with an offender]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, pp. 235–237;
4. Smetanina N. V. (2019) Dosvid zastosuvannia probatsii u krainakh yevropeiskoho soiuzu [Experience of using probation in the countries of the European Union]. *Pravo i suspilstvo*, pp. 183–187;
5. Husak A. P. (2023) Zarubizhnykh dosvid probatsii ta protydii zlochynnosti zasobamy probatsii [Foreign experience of probation and combating crime by means of probation]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, pp. 93–98.